

Velkostatek města Sušice. Od městských (šosovních) vesnic k robotní abolicí a jejím výsledkům (abstrakt)

Disertační práce se pokouší přispět ke složitému problému hospodářského vývoje českých zeměpanských měst v pobělohorské době. Zaměřuje se na jeden vybraný problém: zkoumání městské feudalizace, tzn. na rozbor významu a rozsahu jejich vrchnostenských aktivit. České dějepisectví se až dosud tomuto tématu věnovalo velmi okrajově, neboť se města obecně vnímala jako cizí element ve feudálním prostředí, jenž naopak vytvářel předpoklady ke společenské modernizaci. Zkoumal se proto přednostně velkostatek šlechtický (komorní), případně církevní. Úvodní kapitola bilancuje dosavadní stav výzkumu o městském velkostatku. Nejprve je zařazen rámcový přehled stavu výzkumu v západní Evropě. Městské vrchnostenské ambice tu jsou součástí širěji koncipovaného studia vztahu města a venkova. V českém prostředí podobné studium zatím jen nesměle aplikuje archeologie a medievistika. Pro raně novověké období se výzkum fragmentuje mezi agrární a urbánní dějiny, které svými metodami přistupují k danému tématu s různými výsledky (především práce Adolfa Zemana o Plzni a Rokycanech v 18. století).

Analytickou část disertační práce tvoří celkem šest kapitol, které nazírají městský velkostatek ze tří rovin. Každá z nich je nejprve přehlédnuta v obecných souvislostech (kapitoly 2, 4 a 6), následuje rozbor situace zúženou optikou na konkrétním příkladu (kapitoly 3, 5 a 7). Za předmět mikrostudia bylo zvoleno město Sušice v jihozápadních Čechách, které nijak nevybočovalo z průměru jak rozsahem svého velkostatku, tak specifiky svého vývoje.

Prvním tématickým okruhem výzkumu je postižení rozsahu a významu městského pozemkového příslušenství ve feudálním uspořádání Čech a definování způsobů, jakými městská panství vznikala. Autor dospívá ke zjištění, že se tak dělo prostřednictvím transformace městských (šosovních) vesnic, sekularizace církevní půdy v období husitské revoluce (špitální, klášterní a farní majetek) a vlastním zakupováním alodů. Budování městských panství se koncentrovalo do období mezi lety cca 1450–1550, kdy měla města největší politickou moc a pokoušela se přiblížit postavení šlechty nejen majetkově, ale i právně (možnost zakupovat alody, povyšování měšťanů do šlechtického stavu atp.). Dosáhla tehdy svého největšího územního rozsahu, jenž někteří badatelé nadsazují až k 25 %. V následujícím období po roce 1547 až do Bílé hory města svá panství, o něž přišla v důsledku panovnických sankcí po prvním stavovském povstání, rekonstruovala. Události let 1618–1620 znamenaly další násilné přerušování kontinuálního vývoje. Konfiskace nedosáhly stejného rozsahu jako v roce 1547, situaci ale ztěžovala třicetiletá válka. Následující hospodářská deprese omezovala možnosti vrchnostenských ambic českých zeměpanských měst až do konce 17. století. Větší územní transfery probíhaly především v první polovině 18. století, protože následující období až do roku 1848 již města své domény podstatněji neměnily.

Druhé téma analýzy se zaměřuje na ekonomický přínos velkostatku pro městské hospodaření. V první fázi města pouze extenzivně zvětšovala své pozemkové domény s minimálním zájmem o režijní hospodaření. I za této okolnosti pro ně však znamenaly důležitý příjem, jenž motivoval k dalším koupím (často i v situacích finančního nedostatku). Od první poloviny 16. století sílila ekonomická konkurence šlechtického velkostatku. Urození začali se zakládáním či hospodářským polepšováním svých poddanských měst, podporovali úsilí tamních obyvatel při výrobě piva apod. Na základě hospodářského chování šlechty však i města začala s budováním výrobních provozů s cílem zvýšit své příjmy. Od druhé poloviny 15. století budovala rybníky a po zhruba 100 letech začala se systematickým budováním sítě poplužních dvorů. Nejpozději zahájila výstavbu vrchnostenských pivovarů. Sama města však nepřinesla podstatnější inovaci (výjimkami byli někteří autoři hospodářských pojednání měšťanského původu) a omezila se na pasivní napodobování šlechtických vzorů. Třicetiletá válka přispěla k ekonomické retardaci. Města jakožto součást panovnické komory musela nést velké množství válečných výdajů, současně se často stávala útočištěm přezimujících vojáků apod. Městská panství v těchto situacích sloužila jako

rezervoár naturálií (od poddaných) i peněz (vhodný předmět zástavy). Omezovala je také hospodářská politika státu, cechovní systém i postupující hospodářská převaha poddanských měst a šlechtického velkostatku. Projevilo se to především v pobělohorském období. V této situaci se stát pokoušel ekonomiku měst podporovat a zaváděl některá opatření – od roku 1705 fungovala komise pro povznesení měst, v roce 1752 císařovna Marie Terezie nařídila obecní hospodářství pronajímat a od roku 1778 se na panstvích dvou třetin zeměpanských měst zavedla tzv. raabizace. Znamenala likvidaci poplužních dvorů a jejich rozdělení mezi bezzemky a drobné zemědělce. Města k těmto reformám přistupovala kriticky a konzervativně. Z dosud provedených rozborů městských ekonomik vyplývá, že velkostatek přinášel do městských pokladen klíčové příjmy, které držely v pozitivních číslech. Význam raabizace navíc zůstal jen v rovině sociální, protože městská hospodářství se stala de facto závislými na platební disciplíně svých poddaných. Raab neměl v úmyslu polepšovat příjmy měst, přestože se všeobecná potřeba takového opatření cítila. V první polovině 19. století navíc bránila pronajímání hospodářství či jednotlivých dvorů (tzv. velkopacht).

Poslední rovina výkladu si všímá úlohy města jako vrchnosti vzhledem ke svým poddaným. České dějepisectví se pokoušelo vnímat městské vrchnosti jako mírné, protože chápalo měšťanstvo jako stav stojící nejbližší poddanského obyvatelstva. Působil tu také moment husitské tradice, protože města většinou přijala utrakvismus. Počáteční situace byla výsledkem složitých právních vztahů. Jednotlivé části panství měly odlišný právní původ – záduší, šosovní vesnice i klasické alody. Požár zemských desek v roce 1541 a následné intabulace ve spojení s dlouhým bezvládním a následným posílením politické moci v pohusitském století tyto rozdíly stíralo. Konfiskace let 1547 a 1620 tomu poté napomohly. Stejně jako na šlechtických velkostatecích, také města kontrolovala pohyb svých poddaných a pokoušela se otupovat jejich privilegované postavení (domažličtí Chodové). Rozsah robot zůstával do třicetileté války nízký. Po polovině 17. století ale začaly narůstat a také v dalších oblastech se postavení poddaných na městských panstvích zhoršovalo. Městské vrchnosti zabíraly poddanskou půdu k rozšiřování dvorového hospodaření, omezovaly pohyb poddaných v důsledku nedostatku pracovních sil a navyšovaly roboty. Nucenou práci bylo možno na rozdíl od šlechtických panství více uplatňovat i v samotných městech (údržba obecních budov, dovoz soli atd.). Města také odstraňovala poslední zbytky starších právních vazeb (šosovní vesnice města Jaroměř). Poddaní reagovali sepisováním stížností nadřízeným institucím. Došlo i k zapojení do velkých selských povstání v letech 1680 (Polička) a 1775 (Trutnov). Významným zdrojem konfliktů mezi poddanými a vrchnostmi se stala od 80. let 18. století raabizační úprava feudální renty. Původně pouze peněžní plat se v období napoleonských válek a po finančním patentu z roku 1811 začal vyžadovat i v naturálním obilí či jeho peněžním ekvivalentu (dle tržních cen obilí). Poddaní to chápali jako porušování dohod z období parcelace dvorů.

Poznatky o základních vývojových konturách autor v kapitolách 3, 5 a 7 aplikuje na vývoj velkostatku města Sušice. Své pozemkové příslušenství získalo z předhusitských šosovních vesnic, zádušního a špitálního majetku, vyloučeny nejsou případy živelné sekularizace. Po zakoupení vesnic z majetku mocného rodu Švihovských z Rýzemberka Sušice před rokem 1547 ovládala panství o asi 225 usedlých, které svou velikostí patřilo mezi ostatními do lehkého nadprůměru. Konfiskace Sušici o naprostou většinu těchto statků připravily a jednotlivými koupěmi se podařilo do roku 1620 zbudovat panství již jen o 141 usedlých. Hospodářská situace před Bílou horou byla ovlivněna rostoucím zadlužováním, které se vystupňovalo za třicetileté války. Těsně před rokem 1620 Sušice začala s budováním sítě poplužních dvorů (v 60. letech 16. století fungoval Špitálský dvůr ve městě, nejpozději 1599 dvůr v Roku, 1615 zakoupeny Bohdašice). Po třicetileté válce, patrně aby snáze čelilo dluhovému břemenu, město zvýšilo počet svých poplužních dvorů až na sedm (po posledních územních změnách Špitálský dvůr, Malá Chmelná, Vrabcov, Rok, Divišov, Červené Dvorce, Hartmanice) a založilo vrchnostenský pivovar ve Vrabcově. Analýza městského hospodářství pro léta 1701–1778 (kapitola 5) dokládá, že velkostatek zajišťoval městu hospodářskou stabilitu, neboť vlastní městské hospodářství bylo ztrátové. Nejvýnosnější bylo dvorové hospodaření, následoval výnos vrchnostenského pivovaru ve Vrabcově (jeho výnosnost však snižoval složitý systém deputátů pro městské zaměstnance). Rovnováhu pomáhala udržovat robota, jejíž cena nebyla ovšem v dobovém účetnictví vůbec zohledněna. Všechny dvory prodělaly

v roce 1783 raabizaci. S poddanými vrchnost uzavřela smlouvu, že budou platit feudální rentu v hotových penězích, kterou bude moci vždy po 10 letech měnit na naturální v obilí. Vrchnost k tomuto kroku přistoupila neúspěšně v roce 1804, definitivně od roku 1813. Poddaní placení v obilí odmítali. Došlo tak k otevření sporu, který vyplnil celou první polovinu 19. století. V roce 1824 sice zemský soud uznal oprávněnost vrchnostenského požadavku, ale placení zadrželých peněz postupovalo velmi pomalu a dostávalo městské hospodářství do dluhové pasti (nebylo na úhradu kontribuce a mezd pro magistrátní úřednictvo).